Predgovor k izdaji slovensko-romskega slovarja

V začetku leta 2011 sem bila povabljena v eno od raziskovalnih skupin programa Urbane brazde, ki je takrat stekel v okviru Evropske prestolnice kulture – Maribor 2012. Vodja programa, dr. Marta Gregorčič je zastavila sedem inovativnih socialnih in ekoloških projektov, med katerimi je posebno mesto dobila tudi mariborska romska skupnost. Program Urbanih brazd smo zastavili tako, da je krepil tiste družbene skupine, katerih kultura in življenje v Mariboru sta manj vidna, ali v nekaterih pomembnih segmentih povsem odrinjena ali diskriminirana. Naše vodilo pri delu je bilo oblikovanje pogojev, v katerih bi bilo možno sodelovanje in čim večja soudeležba samih Romov pri zastavljenih projektih.

Romi so se v Maribor začeli, številčno opazno, priseljevati v začetku šestdesetih let 20. stoletja, v času Jugoslavije in socialističnega razvoja mesta. Po večini so vsi prišli iz Kosova, iz Kosovske Mitrovice, Pećи in Prištine. Za razliko od drugih Romov v Sloveniji so bili urbani Romi, večina njih je zaključila srednjo šolo in zaposlovali so se kot kvalificirani delavci. Iz delavskih barak so se kmalu preselili v delavske stanovanjske bloke, do osamosvojitve Slovenije pa je večina že lahko kupila, najela ali zgradila privatna stanovanja ali hiše. Resno krizo so doživeli ob osamosvojitvi Slovenije, ko so skoraj vsi izgubili redno zaposlitev, mlajšim generacijam je bil vstop na trg dela precej otežen.

Obdobje socialne krize je v zgodovini vselej pomenilo tudi upad družbene solidarnosti in zniževanje kulture sobivanja. V Mariboru so se začela poglabljati nasprotja med samimi Romi, med priseljenci iz Kosovske Mitrovice in Pećи. Hkrati raste odpor večinske družbe do drugih etnij in drugačnega načina življenja. Romi so hitreje kot druge etnične skupine ujeti v začarani krog nacionalistične nestrpnosti, prepoznani so kot tujci, ki odžirajo delo domačim delavcem. A ker ne dobijo dela, so stigmatizirani kot izkoriščevalci družbe.

Romske družine, ki so se priselile iz Kosovske Mitrovice, še danes govorijo romsko, gurbetski dialekt. Romi iz Pećи so bili pretežno albanizirani in so se v Mariboru sprva sporazumevali v albanščini, kasneje tudi v srbohrvaščini in slovenščini. Kljub temu, da so vsi priseljenci s Kosova, da so muslimani in imajo podobno kulturo življenja, se je mednje vrinila precejšna prepreka: razlika v jeziku. To je pripeljalo celo do notranje segregacije romske skupnosti na *prave* in *neprave* Rome v Mariboru. Številne Rominje so bile po osamosvojitvi

brez državljanstva in marsikatera je bila prikrajšana za osnovno pridobitev pismenosti.

Z njimi smo na terenu šele leta 2011 ugotavljali, da so izbrisane. Odkrivali smo celo vrsto uradniških anomalij in izjem, zaradi katerih nekatere ženske niso mogle do zdravstvene ali socialne pomoči, nekateri otroci niso bili vpisani v šolo itn.

Slovenija ima v svoji kratki samostojni zgodovini žal nekaj hudih primerov kršenja človekovih pravic. Med take nedvomno sodi izbris več kot 25.000 prebivalcev iz registra stalnega prebivalstva, s katerim so leta 1992 slovenske oblasti ljudem nezakonito odvzele pravni status in jim morajo zdaj, po razsodbi Evropskega sodišča za človekove pravice v Strasbourgu, plačati odškodnino. Med njimi so bili tudi Romi (najvidnejši primer je bila družina Alija Beriše, ki je bila izgnana v Nemčijo). Zaostrovala se je politika do beguncev, prosilcev za azil, drugih prebežnikov kot tudi etnij. V Evropi smo bili v zadnjem desetletju priča odkriti diskriminatorni politiki, izgonu Romov, zlasti na Madžarskem, v Franciji, pa tudi na Hrvaškem. Že drugo leto teče agonija *travellersov* iz Dale Farm v Veliki Britaniji ipd. V Sloveniji se »je zgodil« Ambrus, iz katerega bi se morali veliko naučiti, a kljub temu iz dneva v dan doživljamo nove in nove primere diskriminacije. Ne glede na vsa prizadevanja, bodisi javnih institucij, bodisi nevladnega sektorja, imamo v Sloveniji še vedno naselja, v katerih Romi nimajo pitne vode, elektrike in osnovnih pogojev za življenje, na kar nas opozarjajo tudi številne mednarodne institucije. Ne ustvarjamo niti okolja, v katerem bi bili Romi lahko obravnavani enakovredno in dostojanstveno.

Vse to so razlogi, da smo želeli v okviru Evropske prestolnice kulture, s programom Urbane brazde poseči tudi v te boleče vrzeli, ki jih ustvarja diskriminacija. Menili smo, da brez premikov v tem zapletenem družbenem polju ne moremo slaviti kulture in umetnosti, še manj pa kulturne raznolikosti in mnogoterosti. Pol leta smo se zato srečevali Romi, raziskovalci, socialni in kulturni delavci, da bi skupaj zastavili program, ki bi lahko prinesel premike in spodbude za romsko skupnost v Mariboru. Prek pogovorov, analiz in raziskovanja smo ugotovili predvsem naslednje: nacionalna zastopanost mariborskih Romov je v primerjavi z drugimi skupinami v Sloveniji nizka; mariborska skupnost je med seboj ločena na dve skupini, ki skorajda ne sodelujeta; razlikovanje se vzpostavlja na temelju kulturnih razlik, zlasti jezika; kljub urbanemu okolju so socialno ranljivejše romske družine koncentrirane in segregirane znotraj blokovskega naselja Poljane; številne ekonomsko šibkejše romske družine najemajo stanovanja v degradiranih delih mesta (Ruška cesta, Melje idr.). Izjemno malo je kulturnih in izobraževalnih programov, s katerimi bi se krepili romska kultura, jezik,

zgodovina in identiteta, predvsem ni dovolj programov učne pomoči za romske otroke, ki zaradi jezika ne morejo enakovredno sodelovati v učnem procesu; mladi Romi imajo po letu 1991 izjemno majhno možnost za enakovredno participacijo na trgu dela kljub relativno dobri izobrazbi itn.

Naša raziskovalna skupina je pol leta sledila interesom in potrebam romske skupnosti v Mariboru, nato določila prioritete programa, ki smo ga izpeljali do konca leta 2012. Ustanovili smo nov pravni subjekt – *Frekvenco, socialno-kulturno združenje nemirih in aktivnih*, ki je aprila 2011 prevzela odgovornost za izvedbo projekta, namen ustanovitve novega društva je bil dolgoročen: da si tudi v prihodnje prizadevamo polnomočiti romsko skupnost in druge etnične manjšinske skupnosti v Mariboru in da se trudimo dejansko zaposlovati in dodatno izobraževati pripadnike romske skupnosti, da bodo lahko sami polnomočili romsko skupnost. Dolgoročni cilj je, da končno sodelujemo Romi in neromi ter na ta način poiščemo nove oblike razvojnih programov tudi za manjšinske skupnosti. Doslej smo zaposlili dva sodelavca, obenem si prizadevamo, da bi se zaposlovali tudi že sodelujoči, usposobljeni in zainteresirani honorarni sodelavci.

V *Frekvenci* smo si tako zastavili tri velike projekte, ki upoštevajo interese predstavnikov mariborske romske skupnosti: izdati prvi obsežnejši slovensko-romski slovar, objaviti prvo obsežnejše literarno delo romske avtorice in z redno prisotnostjo na terenu izvajati ustvarjalne, izobraževalne, terapevtske, likovne in druge delavnice v soseski Poljane, kjer je veliko število romskih otrok in družin, kar smo poimenovali projekt Etnomobil. Za mlado društvo je to zagotovo zelo zahteven program, a smo k delu pristopili z veliko mero entuziazma. Sama sem prevzela vodenje društva in koordiniranje celotnega programa.

Junija 2011 smo organizirali začetni tečaj romskega jezika, na katerem sta predavala mentorja iz Vranske Banje, Nebojša Selistarević in Zvezdan Ramić. Takrat smo uvideli velik interes po slovensko-romskem slovarju. Sredi aprila 2012 je v okviru (podpornega) projekta Besedni most potekala delavnica romskega jezika, ki sta jo pripravila profesor Ljatif Demir iz Skopja in Hedina Tahirović Sijerčić iz Sarajeva.

Med vsemi cilji je bila najzahtevnejša naloga izdelava slovarja, saj smo želeli, da bi mariborski Romi, za katere se neformalno ocenjuje, da jih je okrog 2000, pridobili prvi obsežnejši romski slovar, s katerim bi lahko bogatili jezikovno kulturo, krepili identiteto in vzpostavljali sodelovalno kulturo, saj se je skrhala prav na jezikovni ločnici. Predvsem smo želeli, da bi od slovarja imeli korist mladi, tisti Romi, ki se želijo učiti romskega jezika, kot

tudi starejši, ki romski jezik še govorijo. Član naše raziskovalne skupine Šemsedin Ahmetaj, je naredil prve korake, ko je s šestčlansko skupino Romov poskušal prevesti in dopolniti nekatera gesla iz hrvaško-romskega in romsko-hrvaškega slovarja avtorja Veljka Kajtazija. Delo je bilo prezahtevno, saj se je pokazalo, da večina mariborskih Romov uporablja romski jezik le v pogovorni obliki in jim primanjkuje jezikovnega znanja.

Zato smo že poleti 2011 začeli iskati strokovnjake v Sloveniji in v državah nekdanje Jugoslavije, predvsem jezikoslovce, romologe in druge avtorje romskega slovaropisja. Hkrati smo raziskovali in arhivirali vsa podobna gradiva in slovarje, ki so nastali v slovenskem prostoru in na prostoru bivše Jugoslavije. Odločili smo se za obisk avtorja hrvaško-romskega in romsko-hrvaškega slovarja Veljka Kajtazija, ki nam je dal nekaj nasvetov. Predvsem nas je usmeril v raziskovanje ostalega slovarskega gradiva s področja bivše Jugoslavije. Med domačimi strokovnjaki smo dobili spodbudo leksikologa Jakoba Müllerja, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, ki nam je pojasnil različne metodologije za izdelavo slovarjev in nas opogumil, da pridobimo manjkajoča znanja in suvereno pristopimo k delu.

Prijavili smo podporni projekt *Usposabljanje pripadnikov romske skupnosti na področju jezika in vodenja projektov Besedni most*, ki je bil financiran iz Evropskega socialnega sklada in v katerem je bilo udeleženo najmanj petnajst pripadnikov romske skupnosti iz Maribora. V Zagrebu smo se ob svetovnem dnevu romskega jezika spoznali s pomembnimi raziskovalci in romologi: dr. Marcel Courthiade, Ljatif Demir, Hedina Tahirović Sijerčić. Takrat smo dopolnili naš arhiv z manjkajočimi slovarji, ki smo jih potem uporabljali pri delu: *Romsko-hrvatski i hrvatsko-romski rječnik* avtorja Veljka Kajtazija, *Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik* avtorja Rada Uhlika, *Makedonsko-romski i romsko-makedonski rečnik* avtorja Ljatifa Demira, *Morri angluni rromane ćhibăqi evroputni lavustik* avtorja Marcela Courthiadeja in *Bosansko-romski i romsko-bosanski rječnik* avtorice Hedine Tahirović Sijerčić. Upoštevali smo tudi že obstoječe slovarje iz slovenskega prostora: *Slovensko-romski in romsko-slovenski slovarček* avtorice Ane Marije Kozlevčar; *Romski jezik – Romani čib* avtorja Slobodana Nezirovića in *Romani čhib* avtorja Jožka Horvata – Muca. Vsa omenjena gradiva smo primerjali ter leta 2011 dodali še novo izdan *Srbsko-romski rečnik* avtorja Bajrama Halitija.

Kot je že omenjeno, je želja po izdaji slovarja nastala znotraj raziskovalne skupine, ki je začela delovati v okviru Urbanih brazd. Vanjo so bili vključeni Mira Muršič, Mihael Rudl, Jasmina Ahmetaj, Shemsedin Berisha, Šemsedin Ahmetaj, Marta Gregorčič in Hazemina

Đonlić. V procesu sooblikovanja slovarja so nam pomagali tudi Zumer Bejta, Šefčet Fetahi, Elvis Hasaj, Bajram Mehmeti, najbolj dragocen prispevek in zavzetost pri delu je pokazala Šukrana Hašimi. Kasneje so se v proces vključili štirje slavisti (slovenisti): Gjoko Nikolovski, Petra Jurič, Katja Klačinski in Mija Kovač.

Novembra 2011 smo se odločili za delo po naslednji metodi: kot izhodišče za slovar smo izbrali srbsko-romski slovar avtorja Bajrama Halitija, ker je od vseh vseboval največje število gesel in ker je avtor izhajal iz jezikovnega prostora Kosova, torej govornega področja prednikov mariborskih Romov. Najprej smo vsa srbska gesla prevedli v slovenščino, nato pa z delovno skupino mariborskih Romov preverjali ustreznost gesel in njihovo rabo v mariborski regiji. V slovarju so tudi nekatera gesla, ki se v vsakdanjem sporazumevanju redko ali sploh ne uporabljajo in nekatere tujke, ki so podane v razlagalni obliki v romščini. Težave smo reševali s kompromisi, za dragocene nasvete pa smo se obrnili na različne strokovnjake, ki se ukvarjajo z romsko tematiko: Dragoljub Acković (Srbija), Bajram Haliti (Srbija), Stevan Nikolić (Srbija), Zvezdan Ramić (Srbija), Nebojša Selistarević in Jovana Vuković (Srbija); Veljko Kajtazi (Hrvaška); Hedina Sijerčič Tahirović (Bosna in Hercegovina); Ljatif Demir (Makedonija); Astrid Kury in Heidi Oswald (Avstrija); Marcel Courtiade (Francija), Martin Olivera in Patrick Williams (Francija). S svojimi dragocenimi nasveti in predavanji so nam pomagali tudi raziskovalci: Gjoko Nikolovski, Samanta Baranja, Jožek Horvat – Muc, Jakob Müller, Slobodan Nezirović, Haris Tahirović, Zejnel Bejta in Mojca Erpič Mandrino, ki nam je poleg strokovne dajala še moralno podporo. Pomemben prispevek pri končni vsebinski obliki slovarja je prispevala doc. dr. Đurđa Strsoglavec. Vsem se iskreno zahvaljujemo.

V enoletnem procesu smo se ogromno naučili. Ker je slovar nastajal s skupnimi močmi Romov in neromov, strokovnjakov in laikov, se lahko izkaže vsaj kot poskus dobre prakse. Zavedamo se, da bodo pod vprašajem nekatera strokovna vprašanja in pristopi, saj smo se ustvarjanja lotili drugače, kot je bila praksa doslej. Na morebitne pozitivne kot tudi negativne odzive izdaje slovarja so nas v času priprave slovarja opozarjali nekateri strokovnjaki, ki imajo izkušnje z ustvarjanjem romskega slovarja. Vsekakor si želimo, da bi s tem slovarjem ne le krepili jezik romskih skupnosti, ampak prispevali k standardizaciji romskega jezika. Dragocen je lahko tudi za vse ustvarjalce v nevladnem sektorju in v izobraževalnih institucijah, saj lahko služi kot orodje pri komunikaciji z romskimi otroki ali za vse tiste, ki želite bogatiti poznavanje jezikov. Na naših tečajih romskega jezika se je v dveh letih izkazalo, da je zanimanje za romski jezik med neromi prav tako veliko kot med Romi.

Zahvaljujem se vsem, ki ste nam v teh dveh letih potrpežljivo pomagali s svojimi dragocenimi nasveti, pa tudi vsem tistim, ki ste bili kritični do našega dela. Od enih in drugih smo se največ naučili. Zadali smo si cilj, ki se nam je na poti večkrat zazdel nemogoč, a smo ga uresničili po svojih najboljših močeh. Upam, da nam bo slovar prinesel nova sodelovanja in doživetja.

Povsem na koncu bi se rada zahvalila vsem sodelavcem na Urbanih brazdah, s katerimi smo lahko delili svetle in temne trenutke. Posebna zahvala pa gre sodelavki slavistki Petri Jurič za strokovnost, zavzetost, vztrajnost in čas, ki ga je namenila slovarju.

Maribor, oktober 2012 Hazemina Đonlić